

GELİŞMİŞ VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER DOĞA TAHRİBATINA FARKLI BAKIYOR

Barış Gençer Baykan* ve Burcu Ertunç*

Yönetici Özeti

Avrupa Değerler Çalışması'na katılan 47 ülkeden insanlar, dünya nüfusunda üst sınıra yaklaşıldığı, insanlığın doğaya müdahalesinin yıkıcı olduğu ve yakında büyük bir çevre felaketi ile karşılaşılacağı önermelerinde birleşmektedirler. İnsanlığın amacı doğaya hükmetmektir ve doğa, modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle baş edebilecek güçtedir önermelerine katılımımda ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklılıklar gözlemleniyor. İskandinavya'da her 5 kişiden biri, Kıta Avrupası'nda her 4 kişiden biri Türkiye'de ise her dört kişiden yaklaşık üçü insanlığın amacının doğaya hükmetmek olduğuna inanıyor. Doğanın dengesi modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle baş edebilecek güçtedir diyenlerin Avrupa ortalaması yüzde 35 iken, bu oran Türkiye'de yüzde 59.

Avrupa Değerler Çalışması'nda İnsan Doğa İlişkisi

Toprak kaybı, temiz su kaynağı sorunları, artan enerji ihtiyacı, kötü tarım ve beslenme, kirlilik gibi sorunlar içinde bulunduğumuz yüzyılda insanlığı derinden endişelendiriyor Endüstri Devrimi'nden bu yana insanlığın doğayı tahakküm altına alma mücadelesi sonucu yaşanan ekolojik tahribat ve iklim değişikliği tüm yaşamı tehdit eder hale geliyor.

Peki toplumlar doğa ile ilişkilerini nasıl ifade ediyor, doğaya müdahalelerinin sonuçlarını nasıl görüyor veya bu müdahalelerinin sınırlarına ulaşıp ulaşmadıklarını nasıl değerlendiriyor? Bu soruların yanıtlarını araştırmak için Avrupa toplumlarının yaşam tarzı, aile ve iş hayatı, dinî inanışları, politik görüşleri ve sosyal değerlerinin haritasını çıkartmak amacıyla her dokuz yılda bir Avrupa'da 50'ye yakın ülkede, yaklaşık 70.000 kişiyle yüz yüze görüşülerek yürütülen European Values Study (*Avrupa Değerler Çalışması*) araştırmasının "çevre" modülünü ele aldık. Çalışmada yer alan "Dünya nüfusunun yerkürenin kaldırabileceği sayının sınırına yaklaşmaktadır", "İnsanların doğaya müdahale etmesi çoğu zaman yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır", "İnsan zekası yerkürede yaşanabilir bir geleceği güvence altına alacaktır", "Doğanın dengesi modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle baş edebilecek güçtedir", "İnsanlığın amacı, doğayı yönetmek, ona hükmetmek", "Eğer her şey bu haliyle devam ederse, çok yakında büyük bir çevre felâketi ile karşı karşıya kalacağız" ifadelerine ne ölçüde katıldığını üzerinden farklı toplumlarda, insanlığın tabiat üzerindeki etkisine nasıl bakıldığını ölçülmüştür.¹

Dünya Değerler Araştırması'ndan elde edilen verileri kullandığımız diğer bir araştırma notunda insanların ne kadar "çevreci" olduğu ya da hangi çevre sorunlarını kendi ülkelerinde ve dünyada ön sıralarda olduğu sorgulandığında bir takım sosyal sınırların algı ve tutumları değiştirdiği; kendilerinden ya da toplumlarından (ülkelerinden) dışsallaştırarak çevre sorunlarının başkalarına ait olduğu görüşünü gözlemlemiştik (Betam

* Araştırma Görevlisi, Betam, baris.baykan@bahcesehir.edu.tr

• Araştırma Görevlisi, Betam, burcu.ertunc@bahcesehir.edu.tr

1 Araştırma sonuçlarına buradan erişilebilir <http://zacet.gesis.org/webview/index.jsp?mode=documentation> Çalışmanın çevre modülündeki ifadelerin İngilizce orjinalleri şöyledir:

Q85.B We are approaching the limit of the number of people the earth can support

Q85.C When humans interfere with nature it often produces disastrous consequences

Q85.D Human ingenuity will insure that the earth remains fit to live in

Q85.E The balance of nature is strong enough to cope with the impacts of modern industrial nations

Q85.F Humans were meant to rule over the rest of nature

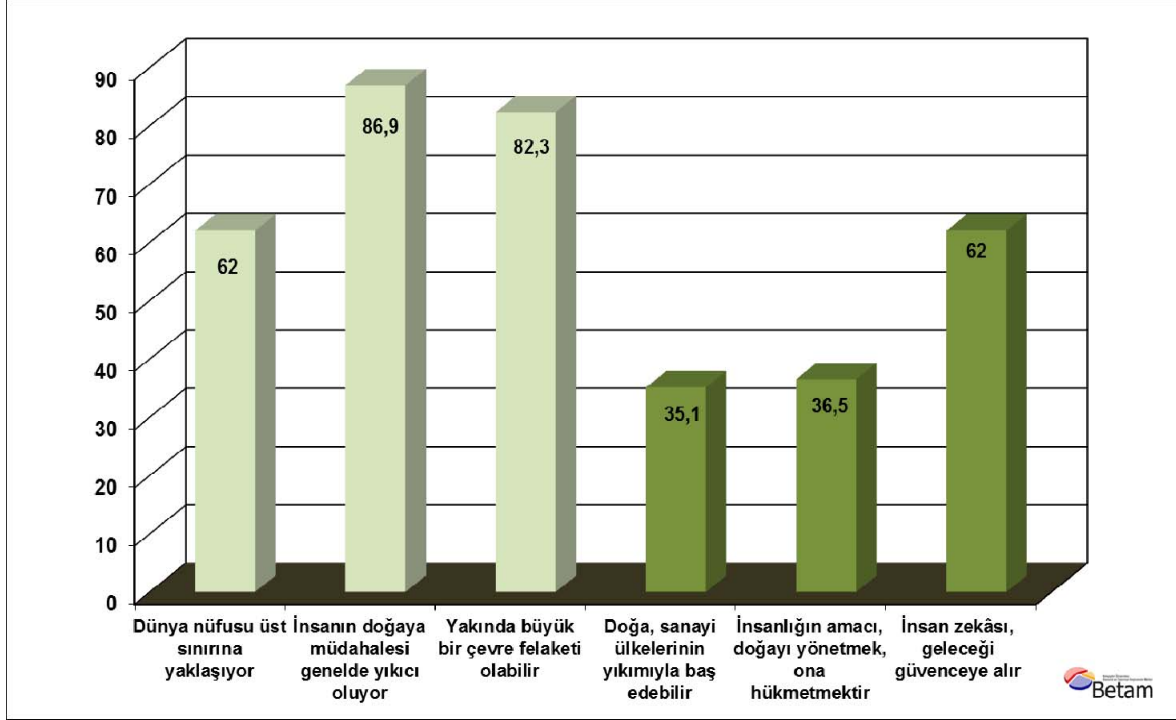
Q85.G If things continue on their present course, we will soon experience a major ecological catastrophe

Araştırma Notu 75, 2010). Bu kez Türkiye’de- ilki 2001 sonucusu ise 2008 yılında gerçekleştirilen Avrupa Değerler Çalışmasının² bulgularını dikkate alarak yukarıdaki soruların yanıtlarını değerlendiriyoruz.

Doğa tehlikede olsa da insan zekâsı geleceği güvenceye alır

İnsanlık dünya tarihini yazar ve gelecek nesillere daha gelişmiş bir ‘medeniyet’ bırakma gayesiyle insanlığa “hizmet” ederek tarihteki yerini sağlamlaştırır. Ancak bu süreçte insan ait olduğu doğa ile birlikte nasıl evrilmekte, birbirlerini nasıl etkilemektedirler? İnsanın kurduğu düzen onu tüm yönleriyle kontrol etme üzerine kuruludur. İnsan bilim ve teknoloji aracılığıyla doğayı daha iyi anlamaya, sınırlarına vakıf olmaya ve onu yine yeniden biçimlendirmeye çalışır.

Şekil 1: Araştırmaya Katılan Ülkelerin Genelinde Çevre Modülündeki İfadelere Katılma Oranları

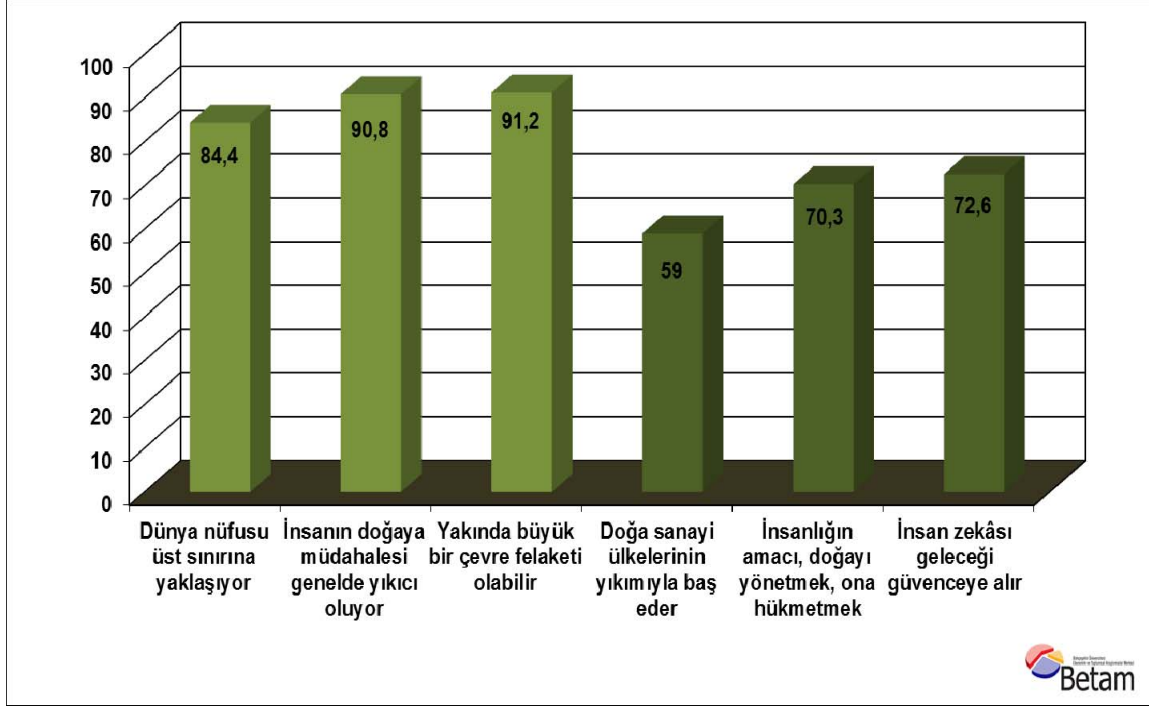
İnsan kendine hükmedici bir rol biçtiği bu düzende makineleri ve teknolojiyi yaratarak kendine bağımlı varlıklar yaratır. Bununla birlikte günümüze kadar Doğa bir hak öznisi olarak görülmemiş su, tohum, hava, doğal enerji kaynakları tükenmekte olduğu için birer metaya dönüşmüşlerdir. Araştırmada görüşmecilere insan etkisi üzerine bir takım sorular yöneltilmiştir: İlki insanın doğaya müdahalesinin sonuçlarının nasıl algılandığına yöneliktir. Araştırmanın yapıldığı ülkeler genelinde insan müdahalesinin sonuçlarının yıkıcı olduğu yüksek oranda kabul görmektedir (yüzde 87). Türkiye’de soruya yanıt verenlerin yüzde 91’i de bu görüştedir yani insanın doğaya müdahalesinin büyük oranda yıkıcı olduğunu düşünmektedirler.

Bu kabulün yanı sıra insanlığın, insan zekâsının yerkürede yaşanabilir bir geleceği güvence altına alacağı görüşünü kabul edenlerin de doğaya karşı kendini her koşulda üstün gören bir zihniyette oldukları düşünülebilir. İnsanlığın doğa karşısındaki yıkıcılığı kabul edilmekle birlikte bunun düzeltilmesi gerektiği ve insan lehine düzeltilmesi ümit edildiği anlaşılmaktadır. Avrupa ortalamasına bakıldığında insanın tüm bu yarattığı sorunlara rağmen bir çözüm üretebileceği, Araştırmadaki ifadeyle “İnsan zekâsının güvence altına alabileceğine” dair inanç yüzde 62’lerde.

Türkiye’de ise, insanımız ekonomik gelişme sonucu Doğa’nın tehdit altında olduğu görüşüne ortalama Avrupalı’dan çok daha fazla katılıyor olsa da (Şekil 2), insan zekâsının bu tehdidi bertaraf edeceği konusunda daha iyimser. Nitekim Türkiye’de insan zekâsının geleceği güvence altına alacağına dair inanç yüzde 73 düzeyinde kabul görmektedir (şekil 2).

² Araştırma Avrupa genelinde 47 ülkede, Türkiye’deki yürütücülüğünü Bahçeşehir Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Yılmaz Esmer’in yaptığı Avrupa Değerler Çalışması’dır. Ekolojiye ilişkin sorular 2008 yılındaki saha sırasında sorulmaya başlanmıştır. 2008 yılında Türkiye’de 2384 ve geri kalan 46 ülkede ise 65.402 kişiyle yüz yüze görüşüldü.

Şekil 2 – Çevre Modülündeki Sorular Özelinde Türkiye’de Bu İfadelere Katılma Oranları

Türkiye toplumunun çevre konusunda araştırmaya katılan diğer ülkelere oranla daha karamsar hissettiğini ancak doğaya yönelik tehdidi de pek önemsemediği söylenebilir. Türkiye’de yapılmış olan çevre-ekoloji temalı önceki araştırmalarda yanıtlardaki çelişkiler bu araştırmada da ortaya çıkmaktadır. Türkiye toplumu çevre sorunlarında çok tutarlı bir farkındalık sergilemekte, ancak bu tutumuyla pratikteki eylemleri arasında tam bir uyumsuzluğun varlığı dikkat çekmektedir. Özellikle yine Şekil 2’deki duruma bakılırsa bazı sorularda gelişmiş, aynı zamanda da çevre konusunda duyarlılığı ve halkının bilincinin en yüksek olduğu Avrupa ülkeleri ile benzer düzeyde farkındalığa sahip olmakla birlikte o ülkedeki görüşmecilerin kabul etmediği ifadeler Türkiye’de yüksek oranda kabul görmektedir. Örneğin yakında büyük bir çevre felaketinin bizi beklediği düşüncesine Türkiye’de daha fazla inanılırken (yüzde 82,3’e karşılık yüzde 91,2), Doğanın sanayileşmenin olumsuz etkileriyle baş edebileceğine olan inanç gelişmiş Avrupa’da yüzde 35’de kalırken, Türkiye’de yüzde 59’a çıkıyor. Önceki araştırma sonuçlarında gözlemlenen Türkiye’de toplumun çevreci sivil toplum faaliyetlerine katılımında dünya sıralamasında en gerilerde olduğu olgusunu da dikkate aldığımızda (Betam Araştırma Notu 105, 2011) Türk insanının yıkımı kendi gücüyle tamir etme konusunda Doğa’ya fazlasıyla güvendiğini söyleyebiliriz .

Gelişmekte olan ülkelere göre insanlığın amacı doğaya hükmetmek

Avrupa toplumları “İnsanlığın amacı, doğayı yönetmek ona hükmetmektir” önermesine ne ölçüde katılıyor? Araştırmaya dahil olan 47 ülke ortalama yüzde 36 oranında bu önermeye katılmaktadır. Tablo 1’de görülebileceği üzere Avrupa ülkeleri, bu soruya verdikleri yanıtlar incelendiğinde kabaca üç grupta toplanabilirler. İlk grupta bulunan İskandinav ülkelerinin insanlığın amacının doğaya hükmetmektir önermesine büyük oranda katılmadıklarını söyleyebiliriz. Finlandiya yüzde 16, Danimarka yüzde 17 ve İsveç sadece yüzde 19 oranında katılıyor. Bu ülkeler, kişi başına düşen çok yüksek milli gelirleriyle beraber çevre politikalarında, yenilenebilir enerjilerde ve yeşil şehirlerde dünyada öncülük yapıyorlar. Sert doğa koşulları yüzünden bu toplumların doğa ile mücadelede yıkıcı bir anlayıştan ziyade doğaya karşı bir saygı geliştirdiklerini söyleyebiliriz.

İkinci grupta Kıta Avrupası ülkeleri yer alıyor. Avrupa Birliği’nin iki lider ülkesinde insanlığın amacı doğaya hükmetmektir diyenlerin oranı Fransa yüzde 23 ve Almanya yüzde 25 iken; Güney Avrupa ülkelerinden İspanya’da yüzde 31, Yunanistan’da yüzde 34, İtalya’da yüzde 24 ve Portekiz’de yüzde 32. AB üyesi bu ülkeler yüksek kişi başı milli gelir seviyelerine ve ortak çevre ve iklim politikalarına sahipler. Avrupa toplumlarının özellikle merkez ülkelerin doğa ile ilişkisi Endüstri Devrimi ile şekillendi.

Üçüncü grupta ise Türkiye ile birlikte Doğu Avrupa’dan ve Balkanlar’dan çeşitli ülkeler yer alıyor. Kişi başına milli geliri düşük ve gelişmekte olan bu ülkelerde insanlığın amacının doğayı yönetmek, ona hükmetmek olduğuna inanlar toplumda çoğunluğu oluşturuyorlar. Avrupa Değerler Çalışması’nın kapsadığı 47 ülke

içinde insanlığın amacı doğayı yönetmek, ona hükmetmektir önermesine katılımlar diyenler yüzde 70 ile en yüksek oranda Türkiye’de. Ardından yüzde 66 ile Kuzey Kıbrıs yüzde 60 ile Polonya ve yüzde 59 ile Makedonya geliyor. Moldova yüzde 57, Arnavutluk yüzde 55, Ermenistan yüzde 54 ve Romanya yüzde 53 oranında bu önermeye katılıyor. Batılı ülkelerin sosyo-ekonomik seviyesi ve çevre politikaları ile kıyaslandığında daha geride kalan bu ülkelerde doğanın bir sermaye olarak görülmesinin yaygın olduğu anlaşılıyor.

Tablo 1: Araştırmaya katılan bazı ülkelerde doğa-insan ilişkisine bakış

		İnsan zekası yerkürede yaşanabilir bir geleceği güvence altına alacaktır (%)	İnsanlığın amacı, doğayı yönetmek, ona hükmetmek(%)	Doğanın dengesi modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle başedebilecek güçtedir.(%)
Kuzey Avrupa / İskandinav Ülkeleri	Finlandiya	45	17	14
	Danimarka	75	17	26
	İsveç	68	19	16
Kıta Avrupası	Fransa	50	23	14
	İtalya	57	24	19
	Hollanda	71	25	26
	Almanya	59	25	33
	İspanya	53	31	26
	Portekiz	44	32	26
	Yunanistan	39	34	26
Gelişmekte Olan Ülkeler	Azerbaycan	71	44	54
	Romanya	70	53	47
	Ermenistan	78	54	85
	Arnavutluk	69	55	45
	Moldovya	57	57	43
	Makedonya	67	59	53
	Polonya	67	60	46
	Kuzey Kıbrıs	78	66	55
	Türkiye	73	70	59

Avrupa Değerler Çalışması’nın çevre ile ilgili bölümünde yer alan bir diğer soruda da ankete katılanlara “Doğanın dengesi modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle başedebilecek güçtedir” önermesine katılıp katılmadıkları sorulmaktadır. Kırk yedi Avrupa ülkesinin toplumlarının ortalama yüzde 35 oranında bu öneriyi katıldıkları gözleniyor. Bu önermeye katılanların ortalama oranı “İnsanlığın amacı doğayı yönetmek, ona hükmetmektir” önermesine katılanların ortalama oranı ile neredeyse eşit (yüzde 36) ve her iki önermeye verilen cevaplara ülkeler seviyesinde baktığımızda benzer gruplaşmalar gözlemliyoruz.

İskandinav ülkelerinin toplumlarının büyük çoğunluğu, doğanın dengesinin modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle başedebilecek güçte olduğuna inanmıyor. İsveç yüzde 15, Finlandiya yüzde 13 ve

Danimarka yüzde 25 oranında doğanın dengesinin modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle başedebileceğini düşünüyor. İkinci grupta Kıta Avrupası’ndan ülkeler yer alıyor. Doğanın dengesinin, gelişmenin verdiği zararın üstesinden gelebileceğini diğer bir deyişle doğanın kendini toparlama kapasitesine güvenenlerin oranı Fransa’da yüzde 14 ve İtalya’da yüzde 19 ile İskandinav ülkelerine benzer. Yunanistan ve İspanya’da bu oran yüzde 26 iken Almanya’da yüzde 33.

Üçüncü grupta, yine Balkanlar’dan ve Doğu Avrupa’dan ülkeler var. “Doğanın dengesi modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle başedebilecek güçtedir” önermesine verilen yanıtlarda Türkiye yüzde 59 ile Ermenistan’ın -yüzde 85- ardından Avrupa Değerler Çalışması’nda yer alan kırk yedi ülke arasında ikinci. Bu

iki ülkenin ardından Azerbaycan yüzde 54, Makedonya yüzde 53, Kuzey Kıbrıs yüzde 55 ile geliyor. Bu önermeye çoğunlukla katılan gelişmekte olan ülkelerde çoğunluğun, maliyetli çevre politikaları yerine, Doğanın kendi kendini tamir gücüne güvenmeyi tercih ettikleri görülüyor. Ne de olsa Doğa bu gücüne karşılık bir fatura çıkarmıyor!

Sanayileşmiş ile sanayileşmeye çalışan ülkeler doğa-insan ilişkisine farklı bakıyor

Üretim araçlarının gelişmesi, fosil yakıt rezervlerinin kullanılmaya başlaması ve bilimsel/teknolojik gelişmeler Endüstri Devrimi'ni hazırladı. Doğal kaynakların dönüştürülmesi ile de Batılı ülkeler sanayileşme yönünde hızlı adımlar attılar. İnsanoğlu onbinlerce yıldır doğayla ilişki halinde olsa da özellikle Endüstri Devrimi'nden bu yana bu ilişkinin geldiği nokta yeryüzünde yaşamın sürdürülebilirliği –gerek kaynakların azalması gerekse de iklim değişikliği açısından tehlikeli boyutlara vardı. Yapılan bilimsel araştırmalar insanların doğa ile olan ilişkisini anlamaya ve karar vericiler de daha sürdürülebilir bir gelecek yaratmak için politikalar geliştirmeye çalışıyorlar.

2008 yılında Avrupa Değerler Çalışması'na katılan gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 47 ülkenin toplumlari, dünya nüfusunda üst sınıra yaklaşıldığı, insanlığın doğaya müdahalesinin yıkıcı olduğu ve yakında büyük bir çevre felaketi ile karşılaşılacağı konusunda büyük oranda birleşmiş görünüyor. İnsanlığın amacı doğaya hükmetmektir ve doğa, modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle baş edebilecek güçtedir önermelerine katılım oranlarında ise ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklılıklar gözlemleniyor.

Kuzey Avrupa'da, İskandinavya'da sadece her 5 kişiden biri, Kıta Avrupası'nda her 4 kişiden biri insanlığın amacının doğaya hükmetme olduğuna inanırken, bu inanç aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde yaklaşık 2 kişiden biri gibi çok yüksek bir orana ulaşıyor. Doğaya egemen olma mücadelesinin uzun süre önce kazanıldığı sanayileşmiş toplumlarda belki de tahribatın neye mal olduğunun toplumlarca daha iyi anlaşılmasından kaynaklı olarak insanlığın amacının doğaya hükmetmek olduğuna toplumun büyük kesimi inanmıyor. Gelişmekte olan ülkeler ise özellikle doğal kaynakları yeterince etkin kullanamadıkları için gelişmiş ülkelerin ardından kaldıkları düşüncesinden hareketle doğaya egemen olmayı daha yüksek oranda destekliyorlar. Doğanın dengesi modern sanayi ülkelerinin olumsuz etkileriyle baş edebilecek güçtedir önermesine gelişmekte olan ülkelerin yüksek oranda katılması, kalkınmada önlerinde kat edecekleri daha uzun mesafe olmasının etkisiyle olsa gerek, doğanın insanoğlunun tüm tahripkarlığına rağmen kendi kendini tamir edeceğine olan inancı canlı tutuyor.